

1. Кобилянський В.В. Діалект і літературна мова. – К., 1960.
2. Гнатюк В. Народні оповідання про опришків// Етнографічний зб.: Видається етнографічною комісією НТШ. — Львів, 1910.—Т. 26.
3. Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. – К., 1991.
4. Володимир Гнатюк «Наукове товариство імені Шевченка у Львові» (Історичний нарис першого 50-річчя — 1873-1923). – Мюнхен-Париж, 1984.
5. Гнатюк В. Пісенні новотвори в українсько-руській словесности, –р.1902. – Кн. VI. – Т.50 і 52. – Р.1093. – Кн. II.
6. Гемецька Л.Л. В.Гнатюк і питання української мови// Мовознавство. — 1971. – № 3.

Богдан Сютя
Київ

КІЛЬКА СЛІВ ДО ПРОБЛЕМИ ОПРАЦЮВАННЯ І ПУБЛІКУВАННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСІВ

Ім'я Володимира Гнатюка виринає при роботі практично над кожною найменшою розвідкою, присвяченою записам українського фольклору. Визначний збирач народної творчості і видатний учений-фольклорист, він чимало праці доклав до вивчення й опрацювання доступних друкованих та рукописних джерел. Саме тому його прецизійні в науковому відношенні монографічні збірки українського фольклору не втратили своєї актуальності донині й увійшли в золотий фонд світової народознавчої науки. Але й сьогодні цілий ряд сторінок діяльності вченого потребує глибокого осмислення. Не претендуючи на всебічне охоплення окресленої проблеми, зупинюся на одному з невеличких, але, на мою думку, доволі важливих її аспектів. Маю на увазі проблему опрацювання та публікування фольклорних записів.

Ця проблема для західної фольклористики в загальних рисах є практично вирішеною уже від сотні літ. Не буду заглиблюватися в описування досягнень численних шкіл західної фольклористики ХХ століття та використання у згаданій науці досягнень сучасної аудіо-, відео- та комп'ютерної техніки. Умовно відізолюймося від порівняльно-аналітичного, функціонального, структурного, соціологічних та статистичних методів і картографування, без яких важко уявити сучасне народознавство. Залишімось на позиціях одного з найдавніших наукових методів етнографічних досліджень – історико-географічного. Саме на таких позиціях стояли і фундатори цього методу у різних наукових царинах (І.Шмідт, Е.Крон, Ф.Ратцель та В.Песслер), і – значною мірою – їхній

сучасник В.Гнатюк. Адже мова йтиме про фольклорні записи 1860-70-х років. Щоби бути точнішим – про один масив рукописних записів із царини української фольклористики та народознавства, що був сформований як єдине ціле В.Гнатюком і зараз зберігається у Рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України у Києві.

У фонді 28-3/41 зберігається невеликого формату (10,5×17 см) зошиток у твердій оправі. Ця рукописна книжечка була укладена на початку століття В.Гнатюком, який, готуючи до видання зразки українського фольклору, опрацьовував матеріали, записані у різних місцевостях Галичини у 1860-80-х роках. Сюди увійшли записи народних пісень (більша частина збірника), обрядів, приповідок, прози, а також – частково – коментарі записувачів (найчастіше – безпосередньо на полях сторінок) та фольклористів, які звертались до цих записів. Більшість сторінок згаданих матеріалів є дрібно списаними аркушами прийнятого у ті часи в Австрії стандарту паперу для писання (дещо більшого за сучасний формат А-4), двічі перегнутого навпіл. Такі імпровізовані зошити (які часто формувались із двох і більше перегнутих стандартних аркушів) були дуже популярними серед аматорів польових записів: адже ці книжечки дуже добре було носити просто в кишені (багато із них таки добряче затерті по краях і «заношено-пожовклі»), адже записувати доводилося найчастіше олівцем (рідше пером) у найнезручніших місцях й у ті нечасті хвилини, коли у селян випадала вільна хвилина, або ж безпосередньо на вечорницях, весіллях чи під час свят та святочних обрядів і ігор. Тут надібуємо автографи і дуже статечних й авторитетних авторів (як, скажімо, Амброз Дольницький, Тит Ревакович чи Іван Франко) і простих студентів і семінаристів. Переважна більшість матеріалів неодноразово використовувалась багатьма вченими, починаючи від Михайла Драгоманова, і часто публікувалась. Надзвичайна цінність ряду записів пісень, уміщених у зошитку, полягає і в тому, що значна їх кількість фіксує і текст, і нотний ряд пісні. Та все ж більшість дослідників свідомо уникала публікування деяких із цих записів, про що свідчать помітки на полях сторінок, перекреслення та тенденційні заміни деяких слів і рядків упорядниками, а часто й самими записувачами. Деякі із записів наполегливо ігнорувались при укладанні друкованих збірників протягом більш як ста років. Очевидно, читач уже здогадався, що мова йде про тексти так званого сороміцького змісту, які й до сьогодні побутують у народі досить широко.

Власне це останнє й спонукало мене до написання цієї невеличкої статті. Адже в усіх європейських країнах необхідність збирання, публікування та вивчення усіх без винятку зразків народної творчості давно вже стала аксіомою. Інша річ, що таким багатством живого фольклору, який мають українці, можуть похвалитися хіба що дві-три нації у світі. Країни ж, що є провідними фундаторами найновітніших методів збирання й опрацювання традиційного фольклору, самі його вже давно практично втратили. Зокрема, коли йдеться про пісенну творчість. Поступово й неухильно втрачаємо його

й ми, українці. Це загальна тенденція індустріального й постіндустріального суспільства. Тому, гадаю, для наукової громадськості не буде нецікавою моя спроба ввести в науковий обіг, а саме, оприлюднити й прокоментувати деякі – табуйовані до того – записи народних українських пісень із рукописної збірки, укладеної В.Гнатюком.

Так у надзвичайно цінних і найдавніших за часом записування матеріалів дрогобицького правника Тита Івановича Реваковича незручних для публікування місць виявилось найменше. У книзі підшиті авторські копії записів, здійснених збирачем на Дрогобиччині ще за його учнівських часів. Ще одна чистова копія, виконана автором, та первісні записи на сторінках учнівського зошита зберігаються тут же в сусідніх папках. Та одна коломийка викликала особливу увагу. Використання у другому рядку нецензурного на думку опрацьовувача слова спричинило не просто викреслення слова або ж рядка (чи заміну рядка близьким за змістом ізометричним рядком, як це робилося у інших випадках), але викреслення обидвох рядків. Очевидно, причиною цього стало небажання редактора-упорядника на початку століття ускладнювати й так непрості стосунки між галицькими українцями і поляками, які впевнено просувалися до загострення не лише на політичному полі, але й на побутовому. А нецензурне слово якраз стосувалося «Іванця-Поляка»:

Ой Іванцю, ой Іванцю, Іванцю-Поляку!

Та ми твоє біле личко упало на с... ..

(записано у Волосянці «5,6,7 Септембра 1863. Тит Іванович Ревакович» Арк.289).

Цікавими здаються зміни тексту однієї з коломийок, записаних Амброзом Дольницьким 1865 року в Холоїві на Золочівщині (тепер Радехівський район Львівської області), спричинені, очевидно, тим, що на час опрацьовання запису саме в розпалі була антиалкогольна кампанія, що її (до речі, дуже успішно) вели протягом кількох десятиліть українські громадські й просвітні організації та УГКЦ в Галичині. Саме тому автентичний рядок «Я сама варила – тобі ще зі[ставила]» був замінений на інший, котрий не «популяризував» би варіння алкогольних напоїв (хоч мова йде лише про пиво):

Ой стій брате, та не бійся:

Я го сама пила, ще тобі зіставила. (Арк.293)

Зовсім інші міркування мали місце при цензуруванні записів, здійснених у Лолнині в 1870-х роках невідомим (почерк мені не вдалося ідентифікувати, хоч мова може йти не про переписані начисто, а про оригінальні польові записи) збирачем (Арк. 352-353). Ці записи робились переважно на особливості нижченаведених зразків. Особливо цікавим фактом є те, що дані пісні співаються на таких забавах у галицьких селах донині (у різних місцевих варіантах та, як правило, з мінімальними змінами текстів), що пояснює тематику та жанрові особливості нижченаведених зразків. Це зразки коротких пісенних форм (коломийки, танкові пісні, переспівування), або ж так би мовити «класичні»

застільні пісні: *Поїхала баба в ліс/ без сокири, без коліс./ та зап'яла в сухий пень./ та сиділа цілий день.* (без викреслень, але записано лише початок).

А ось ціла шеренга викреслених куплетів, що є фрагментами більших застільних пісень, які у зшитку в повному вигляді не зафіксовані:

*Їхала, їхала, надибала Міхала,/ Надибала Івася, понід боки взялася.//
Юрку, Юрку, ци їв-бись курку?! Ци печену, ци варену, ци маслом примациену.*

*Никола, Никола обробив хату довкола
А пан сму наказав, а він усьо облизав.*

*Гнат зробив у плат./ Поставив у кут та й каже:/ – Най мені стоїт тут./
Як буду йти в поле./ буду мати готове.*

Ой Іван-тарабан, розбив мішну на ковбан,/ А пішов у млиш, повісив на клиш.

Ай Михайло-розпухайло хотів се женити.

Одну жінку хотів печи, а другу варити.

У подальших зразках цілком чи частково пропущені найпікантніші слова. Пісні подані або цілими, або ж у великих фрагментах, що вказує на велику популярність даних сюжетів за умов загальних святкувань і веселощів. До речі, більшість записаних зразків до сьогодні широко співані на галицькому Підкарпатті:

*Який мужик, такі й танці./ Танцювали два .....ці,
Танцювали, дропотіли./ Доки ..... не схотіли,
А як ..... исхотіли./ «Ой пустіт нас, бо ми впріли».
«Тайцюйте си, веселіть се./ Лише прошу – не .....се».*

*Катерино, засвіти-но, Катерино, встань-но,
Катерино, дай-но їсти, тот буде файно.
Катерина засвітила, Катерина встала,
Катерина дала їсти, та й поцілювала.*

[...] Сіла Катря на чубана [вола – Б.С.]/ Поїхала перед пана.

Чубан п...../ Бабу звернув.

Дивітьсє люде./ Що з того буде.

Нім се люде надивили./ Уже Катрі задзвонили.

Поховали під дзвінницев./ Били в ..... мальовницев.

На ..... соломенка./ А під ....

Скіч с піч, май уріжє./ Та й з їжє.

Ой приїхав товариш./ – Кухарочко, що вариши?

– Варю борщ та й крути./ Та й когута без д.....

Нарешті, ще один масив коломишок – чи не найбільш, так би мовити, нецензурних (Арк. 388-392). Записувач чи переписувач невідомий. З огляду на зміст, він акуратно переписав їх рівним дрібним почерком з використанням церковнослов'янських літер, з пропусками окремих із них і практично без

проміжків між словами. Це створює враження монотонності, одноманітності, незрозумілості й, очевидно, має завдання відвернути від себе увагу випадкового читача (отже, навіть первісно записи не призначались для публікування). До речі, у циклі подані коломийки не лише сороміцькі – трапляються й гострого соціального змісту, як от: *Ой ви жиди бориславські, ой майте сумління! В ваших ямах нема воску, лиш саме каміння.* Це ще раз підтверджує думку про те, що записувач розглядав ці пісні як єдине ціле, записане, очевидно, від одного носія в одній місцевості (а може за одним разом) – з огляду на топонімічні реалії та особливості діалекту, мабуть, десь у Нагуєвичах, або в Ясениці. З огляду на обмежений обсяг статті наведу лише деякі фрагменти цього циклу коломийок:

Ой ти мовиу сден, дурив, що я в тебе служу./ Такого ти хлопця зроб'ю, як пожом вистружу./ Просив слуга в господині: «Дай ми г...и – займу свині»./ «Ой ти крутиш і циганин. Я би дала – ти не займеш»./ Ой у лісі, при дорозі цигани начуют./ Виліз циган на циганку: цигани тацюють./ «Тупотенько, сірітотенько, присігни за мене»./ «Не присыгниши ...ю лисий, бо ти ....в мене»./ .....лиси жиди три дні – трохи не погибли./ Циган прийшов на годину та вклепав дитину./ То мні болі, то мні колс, ту мис не рухайць./ Коло пунка чорна д...ка ту мні помацайць./ Ой даана, ой даана, я ще не г...на./ Ой ду-ду-ду, ой ду-ду-ду – аж увечері буду./ Ой ходила понад річку та й шукала прачки./ «Виперіть ми хлопці шматті – дам вам трохи качки»./ Ой з-за гори високої кигнесья ужичце./ Ой так ми сі хоче г...и, аж ми п...ка свище./ Ой з-за гори високої котилася лива./ Закотився ...й до п...ки – я тому не вишна./ Тому дати виорати, що волів не мас./ Тому дати поніг...и, що жінки не мас./ Коби с дала поніг...и, конец помачити./ Пішов би м ти день орати, а день волочити./ Нагуївські парубочки, та де ваша спота?/ Ой там горі коло коримми, прип'ста до плота./ Господарю, господарю, заріже ми баранця./ Тобі - роги, мені – ноги, господині – яйця./ Ци так у вас, як і у нас плоти городжені?/ Ци так у вас, як і у нас дівки навіджені?/ Ци так у вас, як і у нас вікна вирабляют?/ Ци так у вас, як і у нас дівки г...и дают?/ Ой ричила коровиці: бичок на припони./ Котра дівка не даст г...и, наї г...т коні./ Музыка файно грас, кивас пальцьима./ П...а му ся зал...ла за морлодицьима./ Писареви треба дати – папичину запаше./ Стромит перо межси ноги, ще сі поколише./ Три роботи зробила, ще маю три ричи./ Шмати прати, г...и дати, ще по тютоть бічи./ Я му дала на чепець, а він купив ситко./ Я му дала на ко...ць, а він запхав виштко./ Стара баба удуріла: не мала роботи./ Та й дала ся по...ти за старі чоботи./ Ой вилізла на драбину – показала середину./ Ой вилізла сще далі – показала на три цали./ / Ой дротова паличечка, дротова, дротова./ Котра дівка дрібно скаче – курва дубельтова.

Гадаю, що предметом дослідження науковців повинні стати усі сегменти пребагатої фольклорної спадщини нашого народу без жодних умовностей і дана праця є лише невеликою денницею на цьому шляху.